

Seksueel misbruik van mensen met een verstandelijke beperking: plaatsbepaling en verklaringsmodel

- 2.1 Definitie van seksueel misbruik – 11**
- 2.2 Complexe dynamiek – 12**
 - 2.2.1 Het fenomeen splitting – 12
- 2.3 Seksueel misbruik en de wet – 13**
 - 2.3.1 Rechtspositie van mensen met een verstandelijke beperking – 13
 - 2.3.2 Juridisch vs. klinisch bewijs – 14
- 2.4 Seksuele wilsbekwaamheid – 15**
 - 2.4.1 Seksuele wilsbekwaamheid bepalen – 15
- 2.5 Prevalentie van seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking – 15**
 - 2.5.1 Omringd door zorg, toch niet veilig – 16
 - 2.5.2 Plegers van seksueel misbruik – 17
- 2.6 Verklaringen voor seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking – 17**
- 2.7 De betekenis van seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking – 19**
 - 2.7.1 Ouders – 20
 - 2.7.2 Gestapelde machteloosheid – 20
- 2.8 De bekende pleger – 21**
- 2.9 Gevolgen van seksueel misbruik bij slachtoffers met een verstandelijke beperking – 21**

- 2.10 Slachtoffers van seksueel misbruik en seksueel grensoverschrijdend gedrag – 22
- 2.11 Seksuele voorlichting bij mensen die seksueel misbruikt zijn – 22

Literatuur – 23

Inleiding

Bij het handelen in situaties van seksueel misbruik van mensen met een verstandelijke beperking, speelt verschillende wet- en regelgeving een rol. Vaak voelen hulpverleners zich handelingsverlegen door een beperkte kennis op dit gebied. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de definiëring van seksueel misbruik, zowel in psychologische als in juridische zin. Er worden kort enkele wetsartikelen beschreven die van toepassing zijn op situaties van seksueel misbruik, waarbij mensen met een verstandelijke beperking betrokken zijn. Het gaat dan niet alleen om de aard van de seksuele handelingen, de leeftijd van betrokkenen, maar ook om de wilsbekwaamheid van het slachtoffer – een term die in rechtszaken rondom seksueel misbruik van mensen met een verstandelijk beperking, maar ook daarbuiten, geregeld een centrale rol speelt.

Daarnaast wordt in dit hoofdstuk een beeld gegeven van de prevalentie van seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking. Er volgt een uiteenzetting van het meest gezaghebbende verklaringsmodel voor het feit dat mensen met een verstandelijke beperking een verhoogd risico lopen slachtoffer te worden van seksueel misbruik: de integratieve ecologische theorie van Sobsey. Sobsey benadrukt dat er geen causale relatie bestaat tussen het hebben van een verstandelijke beperking en slachtofferschap van seksueel misbruik, maar dat de kwetsbaarheid van deze mensen het gevolg is van elkaar wederzijds versterkende risicofactoren, die samenkomen in de wijze waarop hulp aan deze doelgroep is georganiseerd.

Aan het einde van dit hoofdstuk is er aandacht voor de specifieke betekenis en gevolgen van seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking en hun systeem.

2.1 Definitie van seksueel misbruik

Seksueel misbruik is een breed begrip. Het kan variëren van gedwongen worden tot het ondergaan van seksuele handelingen en het uitvoeren ervan bij anderen tot gedwongen worden bij jezelf seksuele handelingen te verrichten. Maar ook toekijken bij seksuele handelingen van anderen of het kijken naar pornografisch materiaal, dat niet passend is bij de leeftijd of het ontwikkelingsniveau van een slachtoffer, valt onder seksueel misbruik.

Bij iedere vorm van seksueel misbruik is er sprake van een machtsverschil tussen pleger en slachtoffer. Dat machtsverschil kan te maken hebben met een leeftijdsverschil, verschil in ontwikkelingsniveau, verschil in fysieke kracht en/of verschil in machtspositie als gevolg van een afhankelijkheidsrelatie. Een pleger kan zijn of haar invloed op verschillende manieren aanwenden. Vaak gaat dit heel subtiel door het geven van aandacht en cadeautjes of door het slachtoffer te isoleren en afhankelijk te maken. Soms gebruiken plegers minder subtile vormen van dwang, zoals dreiging met geweld, emotionele en psychologische druk of chantage om het slachtoffer te dwingen tot seksuele handelingen en/of geheimhouding daarvan.

Seksueel contact tussen een normaal begaafd persoon en iemand met een verstandelijke beperking is niet per definitie seksueel geweld. We gaan ervan uit dat mensen met een verstandelijke beperking recht hebben op seksualiteit en hun eigen seksuele beleving, en dat ze daarin zelf keuzes maken.^[1] Voorwaarde is wel dat ze in staat zijn om in te stemmen met seksueel contact. Het begrip ‘instemming’ (of ‘consent’ in het Engels) is belangrijk in het begrijpen van seksueel geweld bij mensen met een verstandelijke beperking. Definities van seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking zijn vaak gebaseerd op niet kunnen – of niet willen – instemmen met seksueel contact.

Exploitatie en daarnaast veiligheid zijn belangrijke concepten binnen het concept instemming.^[22] McCarthy en Thompson vatten de verschillende pogingen tot definiëring samen als:

» Sexual abuse happens 'where sexual acts are performed on or with someone who is unwilling or unable to consent to those acts', where 'any sexual contact which is unwanted and/or unenjoyed by one partner and is for the sexual gratification of the other', and where 'that person's apparent willingness is unacceptably exploited.'^[2] «

2.2 Complexe dynamiek

Seksueel misbruik is een onderwerp dat heftige reacties oproept. We willen en kunnen maar moeilijk geloven dat mensen die we kennen en vertrouwen, dergelijke dingen doen. Opzettelijk geweld van de ene mens ten aanzien van een doorgaans zwakker ander mens druist in tegen alle waarden, normen en primitieve beschermingsmechanismen die wij hebben. Veel mensen reageren dan ook met een afweerreactie op vermoedens. Dat is in situaties van seksueel misbruik ook relatief gemakkelijk. In situaties waarin seksueel misbruik aan de orde is, zijn zelden harde bewijzen aan te voeren. Omdat seksueel misbruik (vooral bij mensen met een verstandelijke beperking) meestal veel later aan het licht komt, is er vaak geen sprake van bruikbare sporen. Ook zijn er in de meeste gevallen geen getuigen die het seksueel misbruik daadwerkelijk hebben gezien.

2.2.1 Het fenomeen splitting

Een bekend afweermechanisme, dat met name bij seksueel misbruik in werking treedt, is 'splitting'. Splitting ontstaat als een individu niet in staat is tot integratie van datgene wat overweldigend of bedreigend is. Splitting komt echter niet alleen binnen individuen voor, het wordt ook vaak gezien binnen teams, organisaties en de maatschappij als het gaat om het integreren van heftige gebeurtenissen. In deze meer interactionele betekenis wordt de term splitting gebruikt om aan te geven dat een situatie van seksueel misbruik bij uitstek in staat is in een team en organisatie tegenovergestelde en antagonistische gevoelens en gedragingen op te roepen. De splitting verloopt meestal volgens de lijnen goed-slecht, medelijden-irritatie, grenzen stellen-emotionele nabijheid, daders en slachtoffers, gelovers en niet-gelovers.^[3]

Splitting betekent in de praktijk dat mensen partij kiezen; het heeft daardoor een ontwrichtende werking. Er ontstaan kampen, die zich elk concentreren op hun eigen problemen. Hierdoor worden de partijen, weliswaar onbewust en onbedoeld, verder uit elkaar gedreven. Deze complexe dynamiek maakt dat betrokkenen vanuit emoties gaan handelen. Dit kan leiden tot risicovolle situaties, waarin onthullingen en signalen van slachtoffers niet serieus worden genomen en/of verkeerd worden geïnterpreteerd. Vermoedelijke slachtoffers worden soms niet geloofd, vermoedelijke plegers worden soms onterecht gestigmatiseerd of daadwerkelijke plegers worden juist niet als zodanig herkend.^[4]

Dit leidt onherroepelijk tot inadequaat handelen. De saamhorigheid van betrokken ouders en hulpverleners kan zwaar onder druk komen te staan en zelfs leiden tot onderlinge conflicten, met een verwoestende uitwerking op de begeleiding van slachtoffers van seksueel misbruik.

Het gebruik van een protocol vermindert de kans op splitting. Hiervoor verwijzen we naar de meldcode, meldplicht en het gebruik van een protocol bij (vermoedens van) seksueel misbruik (► par. 3.1).

- **We benadrukken de preventieve werking van een veilig klimaat, waarin open en transparant wordt gecommuniceerd en er ruimte is voor verschillende beleving van de situatie door alle betrokkenen.**

2.3 Seksueel misbruik en de wet

In het Nederlandse Wetboek van Strafrecht zijn verschillende artikelen opgenomen die betrekking hebben op seksueel misbruik.

Aanranding wordt in artikel 246 omschreven als:

» Het door geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingen tot het plegen of dulden van ontuchtige handelingen. «

Verkrachting wordt in artikel 242 gedefinieerd als:

» Het door geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingen tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam. «

In artikel 244 is gemeenschap met kinderen onder de 12 jaar verboden. Artikel 245 verbiedt ontuchtige handelingen met kinderen onder de 16 jaar. In feite zijn daarmee alle seksuele contacten met mensen jonger dan 16 jaar strafbaar, dus ook als het om een gewenst contact tussen twee 15-jarigen gaat. Echter, in de praktijk worden seksuele contacten tussen leeftijdgenoten die plaatsvinden met wederzijds goedvinden, niet vervolgd.

Sinds de opheffing van het bordeelverbod in 2000 is het faciliteren van prostitutie door meerderjarigen niet meer strafbaar. Wel strafbaar zijn het dwingen tot prostitutie (art. 273f) en het gebruikmaken van de diensten en het faciliteren van prostitutie van een persoon jonger dan 16 jaar.

Ook in Nederland worden kinderen gebruikt voor porno, veelal in combinatie met prostitutie. In 2002 zijn de regels voor het vervaardigen en in bezit hebben van kinderporno verscherpt, waarmee ook het maken, verspreiden en in bezit hebben van virtuele kinderporno strafbaar is gesteld (art. 240b). Ook het tonen van pornografische beelden aan kinderen is strafbaar (art. 240a).

Artikel 249 gaat over ontucht met misbruik van gezag en vertrouwen, waarin het verrichten van seksuele handelingen binnen een machts- en hulpverleningsrelatie strafbaar wordt gesteld.

2.3.1 Rechtspositie van mensen met een verstandelijke beperking

De rechtspositie van mensen met een verstandelijke beperking die seksueel misbruikt zijn, is in Nederland zwak. Bij hen zijn, naast de gewone wetsartikelen, de wetsartikelen over ontucht (art. 247) en gemeenschap 'met een wilsonbekwame' (art. 243) van belang. In deze artikelen worden seksuele handelingen met iemand '... van wie hij weet dat hij in staat van bewuste-loosheid, verminderd bewustzijn of lichamelijke onmacht verkeert, dan wel aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens lijdt dat hij niet of onvolkomen in staat is zijn wil daaromtrent te bepalen of kenbaar te maken of daartegen weerstand te bieden...' strafbaar gesteld.

In de praktijk betekent dit, dat in Nederland niet elke vorm van seksueel misbruik van mensen met een verstandelijke beperking ook strafrechtelijk als seksueel misbruik kan worden aangemerkt. Hierbij kan gedacht worden aan situaties waarin plegers zich beroepen op het feit dat zij niet op de hoogte waren van de beperking van hun slachtoffer en dus, als het tegendeel niet bewezen kan worden, veelal vrijuit gaan omdat het dan juridisch gezien (ook als het

slachtoffer niet in staat is zijn wil te bepalen) om seksueel contact met wederzijdse instemming zou gaan.

In de Nederlandse wetgeving is het uitgangspunt dat mensen met een verstandelijke beperking, als zij de volwassen leeftijd hebben bereikt en er geen vergaande beschermende maatregelen zijn getroffen, wilsbekwaam zijn en dus ook automatisch juridisch in staat worden geacht zich te kunnen onttrekken aan ongewenste contacten met welke andere volwassene, niet zijnde een hulpverlener, dan ook. In Nederland is geen wetgeving die volwassenen, die niet in staat zijn zichzelf te beschermen tegen welke dreiging dan ook, te beschermen.

Dit in tegenstelling tot vrijwel alle andere Europese landen én een Europese verplichting hiertoe. In Engeland en Wales bestaat bijvoorbeeld sinds 2005 een wet met betrekking tot de bescherming van kwetsbare volwassenen met een verstandelijke of psychiatrische beperking: The Mental Capacity Act (► kader 2.1).^[5]

Kader 2.1 Wilsbekwaamheid volgens de Mental Capacity Act

In de Mental Capacity Act wordt grofweg gesteld dat er aan een viertal aspecten voldaan moet zijn, wil iemand (seksueel) wilsbekwaam genoemd kunnen worden:

1. De persoon moet in staat zijn belangrijke informatie van onbelangrijke informatie te onderscheiden met betrekking tot een te nemen besluit.
2. De persoon moet (lang genoeg) vast kunnen houden/onthouden wat relevante informatie is om het besluit te nemen.
3. De persoon moet in staat zijn de informatie te kunnen gebruiken en wegen (consequenties kunnen overzien) als onderdeel van het besluitvormingsproces.
4. De persoon moet in staat zijn tot het communiceren van het besluit op wat voor manier dan ook.

2.3.2 Juridisch vs. klinisch bewijs

In tegenstelling tot de wettelijke betekenis van seksueel misbruik, waarbij wordt uitgegaan van de objectieve feiten, vormt in de hulpverlening de subjectieve beleving van de cliënt het uitgangspunt voor handelen. In de hulpverlening is de beleving van de cliënt altijd het uitgangspunt, ook wanneer het feitenonderzoek (nog) niet heeft plaatsgevonden.^[4]

Daarnaast is het belangrijk een onderscheid te maken tussen het juridisch bewezen seksueel misbruik en het klinisch bewezen seksueel misbruik. Seksueel misbruik is alleen juridisch bewezen als het binnen het strafrechtelijk proces tot een veroordeling is gekomen. Seksueel misbruik kan klinisch bewezen worden geacht als twee GZ-psychologen, onafhankelijk van elkaar, gedragssignalen van cliënten als indicatief voor seksueel misbruik beschrijven.

Het belang van een term als ‘klinisch bewezen’ is er vooral in gelegen dat er in dergelijke zaken niet langer gesproken wordt van ‘vermoedens’, zodat cliënten en verwanten meer adequaat ondersteund kunnen worden op een manier die recht doet aan de beleving en ervaringen. Daarnaast legitimeert een term als ‘klinisch bewezen’ het treffen van veiligheidsmaatregelen, terwijl een term als ‘vermoedens’ doorgaans niet aanzet tot handelen in dit opzicht en hulpverleners keer op keer doet belanden in discussies en splittingsfenomenen, die geregeld ten koste gaan van de belangen van de cliënt (► par. 2.2.1, ► par. 9.1.6).

2.4 Seksuele wilsbekwaamheid

Seksuele wilsbekwaamheid impliceert het begrijpen én kunnen toepassen van de informatie en/of kennis die noodzakelijk is om op vrijwillige basis tot een beslissing te komen, welke vrij is van dwang. In de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst (WGBO) wordt wilsbekwaamheid als volgt gedefinieerd:

» Een persoon is wilsbekwaam als deze in staat is tot een redelijke waardering van zijn of haar belangen ter zake, waarbij gelet moet worden op de contextafhankelijkheid van het begrip wilsbekwaamheid.^[6] «

Met ‘ter zake’ wordt het onderwerp bedoeld waarover iemand wils(on)bekwaam is.^[7] In de in januari 2011 uitgebrachte ‘Voorlopige Richtlijn Wettelijk Kader Orthopedagogische Behandelcentra’^[8] staat een passage over het vaststellen van wilsbekwaamheid. Deze passage is gebaseerd op de maatstaven voor bepaling van wils(on)bekwaamheid, volgens Appelbaum en Grisso.^[9] Hierbij gaat het om:

- het vermogen om een keuze te maken en uit te drukken;
- het vermogen om informatie te begrijpen;
- het vermogen om de situatie te waarderen;
- het vermogen om gegevens rationeel te hanteren.

Als aan een van de genoemde criteria niet voldaan kan worden, is er sprake van wilsonbekwaamheid ter zake. Hierbij gaat het om en/of: er is geen sprake van een cut-off score (ondergrens).

2.4.1 Seksuele wilsbekwaamheid bepalen

Internationaal zijn initiatieven genomen voor het ontwikkelen van instrumenten om de seksuele wilsbekwaamheid van mensen met een verstandelijke beperking te bepalen. Het YAI resource center uit New York, heeft het YAI-Tool for Assessing Informed Sexual Consent ontwikkeld. Dit instrument is bedoeld om de seksuele wilsbekwaamheid te meten en te signaleren op welke gebieden iemand met een verstandelijke beperking, als het gaat om seksualiteit, mogelijk nog nadere scholing en training nodig heeft.

Nora J. Baladarian uit de Verenigde Staten heeft de FACTS ontwikkeld; een interviewinstrument om de wilsbekwaamheid van volwassen mensen met een verstandelijke beperking, ten aanzien van seksuele relaties, te onderzoeken door middel van een inventarisatie van de aard en consequenties van specifieke seksuele handelingen.

2.5 Prevalentie van seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking

Internationaal onderzoek wijst uit dat seksueel misbruik veel voorkomt.^{[10][11][12][13]} Resultaten uit onderzoek in Nederland geven weer dat 39% van de normaal begaafde vrouwen en 7% van de mannen ooit slachtoffer is geweest van seksueel geweld. Het percentage vrouwen en mannen dat ooit een verkrachting heeft meegemaakt, is naar schatting respectievelijk 10% en 1%.^[14]

Gegevens over het aantal strafzaken vormen nauwelijks een indicatie van de werkelijke omvang van seksueel geweld. Slechts een beperkt aantal zaken aangaande seksueel geweld komt bij de politie terecht, en het aantal veroordelingen is nog veel lager. Zo kwamen in Nederland in 2004 in totaal 6668 gevallen van seksueel geweld ter kennis van de politie, werden 2687 gevallen opgehelderd en werd in 1585 gevallen een pleger schuldig bevonden.^[15]

Mensen met een verstandelijke beperking vormen een extra kwetsbare groep als het gaat om het risico op seksueel misbruik en mishandeling. In de internationale literatuur wordt gesteld dat mensen met een verstandelijke beperking drie tot vijf maal vaker slachtoffer zijn van seksueel misbruik dan andere mensen uit de samenleving.^{[16][17][18][19][20][21]} Ook Nederlands onderzoek laat zien dat mensen met een verstandelijke beperking een fors hoger risico lopen op seksueel misbruik. Resultaten van het onderzoek *Beperkt weerbaar* van Van Berlo en collegae laten zien dat van de mensen met een verstandelijke beperking 61% van de vrouwen en 23% van de mannen ooit seksueel geweld heeft meegemaakt. Het seksueel geweld dat zij melden, varieert van op een kwetsende manier aangeraakt worden tot verkrachting. Als het gaat om verkrachting, wordt dit gerapporteerd door 23% van de vrouwen en 7% van de mannen met een verstandelijke beperking.^[22]

Ouders, verwanten en professionals die betrokken waren bij de cliënt met een verstandelijke beperking, melden in dit onderzoek aanzienlijk lagere percentages. Geconcludeerd wordt dat zij vaak niet op de hoogte zijn van situaties van seksueel misbruik. Dit zou ook kunnen verklaren dat de slachtoffers in het onderzoek voornamelijk mensen waren met een lichte of matige verstandelijke beperking. De meer ernstig verstandelijk beperkten zijn afhankelijk van hun omgeving, ook voor wat betreft het naar buiten brengen van seksueel misbruik. In diverse publicaties wordt gesteld dat 40% van de mensen met een verstandelijke beperking al voor het 18de jaar slachtoffer wordt van misbruik en/of mishandeling.^[23] Ten slotte is ook bekend dat het misbruik bij mensen met een beperking (door hun blijvende afhankelijkheid van derden) vaak langer duurt dan bij mensen zonder beperking.^[24]

2.5.1 Omringd door zorg, toch niet veilig

In 2012 publiceerde de commissie-Samson de resultaten van haar onderzoek naar seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen in Nederland: *Omringd door zorg, toch niet veilig*.^[25] Hieruit blijkt dat kinderen in residentiële jeugdzorginstellingen drie tot vier maal zo vaak slachtoffer worden van seksueel misbruik als gemiddelde Nederlandse kinderen.

De commissie deed tevens specifiek onderzoek naar de prevalentie van seksueel misbruik bij kinderen met een licht verstandelijke beperking in de Nederlandse jeugdzorg.^[25] Dit onderzoek is uitsluitend uitgevoerd bij intermediairs. Op grond van hun waarneming lijken kinderen met een licht verstandelijke beperking nog eens drie keer zo vaak slachtoffer te worden van seksueel misbruik als normaal begaafde kinderen in de residentiële jeugdzorg. Concreet betekent dit dat over 9,7 van de 1000 kinderen met een licht verstandelijke beperking is gerapporteerd dat zij in 2010 slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik met lichamelijk contact. Belangrijk hierbij is te benoemen dat situaties van seksueel misbruik voorafgaande aan de plaatsing in de jeugdzorginstelling niet zijn meegenomen.

In een onderzoek onder kinderen met een verstandelijke beperking in een residentiële instelling, waarin de cliënten zelf werden geïnterviewd, werden cijfers gevonden van 65% voor meisjes en 26% voor jongens.^[26]

Internationale literatuur laat overigens zien dat kinderen met een (licht) verstandelijke beperking ook buiten residentiële instellingen een verhoogd risico lopen slachtoffer van seksueel

misbruik te worden.^{[27][28]} Bovendien bestaat er bij mensen met een verstandelijke beperking een grotere kans dat het misbruik chronisch wordt.^[29] Classen, Palesh en Aggarwal noemen alcohol- en drugsgebruik, psychische problematiek, problemen op het interpersoonlijk vlak en gevoelens van schaamte, schuld en machteloosheid als factoren die samenhangen met revictimisatie.^[30] Het is onduidelijk in hoeverre deze factoren oorzaak of gevolg zijn van revictimisatie en welke rol een verstandelijke beperking daarbij speelt. Duidelijk is wel dat er sprake is van een groot probleem, waar professionals in de ondersteuning en hulpverlening van mensen met een verstandelijke beperking geregeld mee te maken hebben.

2.5.2 Plegers van seksueel misbruik

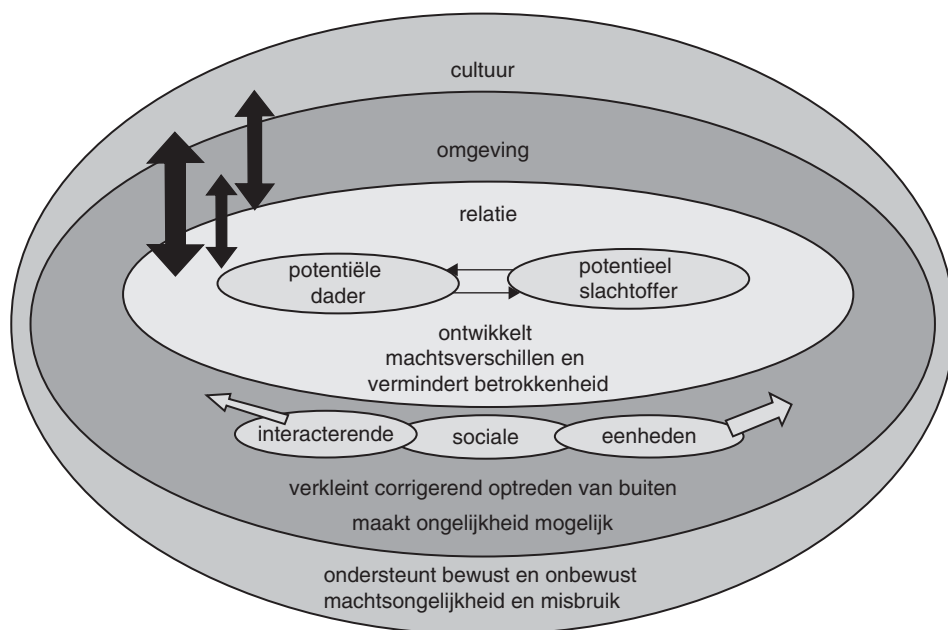
In de meeste gevallen zijn plegers van seksueel misbruik goede bekenden van het slachtoffer.^{[16][22][31][32][33][34]} Uit het onderzoek van de commissie-Samson bleek dat in 67% van de gevallen de plegers andere jongeren waren, die in dezelfde instelling als het slachtoffer verbleven. Uit *Beperkt weerbaar* wordt duidelijk dat bij een kwart van de vrouwen met een verstandelijke beperking het seksueel geweld zich in de woonvoorziening heeft afgespeeld; dat geldt voor 8% van de mannelijke slachtoffers.^[22] Uit internationaal onderzoek komt naar voren dat in 25% van de gevallen van misbruik van mensen met een verstandelijke beperking de dader een hulpverlener is.^[17] De hulpverleningsrelatie is door het afhankelijkheidsaspect risicoverhogend voor seksueel misbruik. Ook is er een groter gevaar voor het overschrijden van grenzen in hulpverleningssituaties waarin sprake is van lichamelijke aanraking.

Plegers zijn voor het overgrote deel mannen, zowel als het gaat om mannelijke als om vrouwelijke slachtoffers. In ongeveer de helft van de gevallen betreft het medeciënten die zelf ook een belaste voorgeschiedenis hebben, en geregeld ook vanwege dit probleem in de instelling zijn opgenomen.^[25] In het onderzoek *Beperkt weerbaar* uit 2011 komt naar voren dat 17% van de vrouwen met een verstandelijke beperking hun partner als pleger van het misbruik benoemt.^[22] Als het hulpverleners betreft, wordt gesteld dat het moeilijk is algemene karakteristieken vast te stellen. In een deelonderzoek van de commissie-Samson naar plegers die veroordeeld en in behandeling zijn, wordt aangegeven dat het doorgaans om autochtone mannen gaat met een gemiddelde tot bovengemiddelde intelligentie. In een kwart van de gevallen is er sprake van een psychiatrische stoornis. Het zelfbeeld is meestal laag. Ongeveer een derde van de daders is in zijn jeugd verwaarloosd, mishandeld of misbruikt, de helft van de daders is getrouwd of getrouwd geweest.

Gesteld moet worden dat deze bevindingen niet zonder meer generaliseerbaar zijn naar alle plegers, omdat het hier slechts diegenen betreft die veroordeeld zijn en/of in behandeling zijn.

2.6 Verklaringen voor seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke beperking

Hoe komt het nou dat mensen met een verstandelijke beperking vaker seksueel misbruikt worden dan mensen met een gemiddelde intelligentie? Om antwoord te geven op die vraag, maken we gebruik van de integratieve ecologische theorie van Dick Sobsey.^[32] Sobsey is een Canadese hoogleraar op het gebied van mensen met een verstandelijke beperking en seksueel misbruik en mishandeling. Hij heeft zijn model al in 1999 gepubliceerd in zijn boek *Violence and abuse*

■ **Figuur 2.1** De geïntegreerde ecologisch theorie van Sobsey.

in the lives of people with disabilities: The end of silent acceptance? Het model heeft echter nog niets aan actualiteit ingeboet en wordt wereldwijd gebruikt als basis.

De kracht van het model is gelegen in het feit dat het bij de verklaring van de hoge prevalentiecijfers heeft blootgelegd dat de verstandelijke beperking van mensen daarbij slechts een marginale rol speelt. Veel meer is er sprake van een stapeling van risicofactoren, die is gecreëerd door de manier waarop de zorg is georganiseerd. Daarnaast spelen maatschappelijke en culturele factoren een rol.

Dit model van Sobsey heeft de focus op de interactie van vier systemen (■ figuur 2.1). Het gaat hier om de eigenschappen van het potentiële slachtoffer, de potentiële pleger, de eigenschappen van de onmiddellijke omgeving en die van de bredere maatschappij en cultuur. De vier systemen beïnvloeden elkaar onderling. Hoe meer risicofactoren er aanwezig zijn in de verschillende systemen, des te groter is de kans op misbruik en mishandeling. Daarbij is het van belang dat men zich realiseert dat eigenschappen die doorgaans aan de verstandelijke beperking worden toegeschreven, in hoge mate beïnvloed zijn en worden door de omgeving, en niet veroorzaakt zijn of worden door de verstandelijke beperking op zich. Het is belangrijk om te beseffen dat, als er een grote nadruk ligt op de eigenschappen van het potentiële slachtoffer in de verklaring van seksueel misbruik en mishandeling, er sprake is van 'blaming the victim'. Dit lijkt in vele beleidsnotities nogal eens aan de orde.

Zoals we weten, vinden seksueel misbruik en mishandeling vrijwel altijd plaats in afhankelijkheidsrelaties. Afhankelijkheid maakt, in welke situatie dan ook, mensen kwetsbaar om slachtoffer te worden van machtsmisbruik en geweld. Een cruciale factor bij mensen met een verstandelijke beperking is dat zij in grote mate blijvend afhankelijk zijn van personen om hen heen. Doordat mensen met een verstandelijke beperking zo veel afhankelijkheidsrelaties moeten aangaan met vaak betrekkelijk vreemden, worden zij primair opgevoed om zich aan te pas-

<http://www.springer.com/978-90-368-0327-4>

SOS - snelle opvang bij seksueel misbruik van mensen
met een verstandelijke beperking

Een praktisch handboek

Scharloo, A.; Ebbers, S.; Spijker, M.

2014, XXI, 220 p. 31 illus. With online files/update.,

Softcover

ISBN: 978-90-368-0327-4